

सद्यस्थितीचा स्त्रीत्वावर पडलेला प्रभाव

प्रा. वैशाली प्र. चौधरी
गृहअर्थशास्त्र विभाग
email-id: sonuchoudhari2312@gmail.com
श्री निकेतन आर्ट्स कॉमर्स कॉलेज, नागपूर

गोषवारा

सद्याकाळातील जागतिकीकरण, तंत्रज्ञानातील झपाट्याने होणारे बदल, बदलती आर्थिक-सामाजिक रचना यामुळे स्त्रीत्वाच्या संकल्पनेवर (Femininity) सखोल परिणाम झालेला दिसून येतो. हा संशोधन पेपर 'स्त्रीत्व' या संकल्पनेची व्याख्या केवळ जैविक किंवा पारंपरिक सामाजिक संदर्भात न करता, ती एक सामाजिक, सांस्कृतिक, मानसशास्त्रीय आणि आर्थिक बांधणी आहे, या भूमिकेतून तिचा परामर्श घेतो. प्रस्तुत संशोधनाचे उद्दिष्ट सद्यस्थितीतील प्रजनन तंत्रज्ञानातील प्रगती, आर्थिक क्षेत्रातील महिलांचा सहभाग, मानसिक आरोग्याविषयीची वाढती जागरूकता, राजकीय सक्षमीकरण, तसेच पारंपरिक श्रद्धांचे स्वरूप या विविध पैलूंचा स्त्रीत्वाच्या नव्या व्याख्येशी असलेला संबंध तपासणे हे आहे. गृहीत धरण्यात आले आहे की सद्यस्थितीने स्त्रीत्वाला आव्हाने दिली आहेत, परंतु त्याचबरोबर स्त्री-केंद्रित विकासाला (Women-led Development) नवी दिशा आणि संधीही उपलब्ध करून दिल्या आहेत. अभ्यासासाठी गुणात्मक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला असून, विविध प्राथमिक आणि दुय्यम स्रोतांमधून मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषणात्मक पद्धतीने सादरीकरण केले आहे. निष्कर्षात असे दिसून येते की, स्त्रीत्वाची संकल्पना स्थिर न राहता सतत प्रवाही आणि बदलत्या परिस्थितीशी जुळवून घेणारी आहे. तंत्रज्ञान आणि अर्थव्यवस्थेने स्त्रीला नवे सामर्थ्य दिले आहे, तर दुसरीकडे तणाव, हॉर्मोनल असंतुलन आणि नव्या नैतिक प्रश्नांनी स्त्रीत्वाच्या पारंपरिक समजुतींवर प्रश्नचिन्ह उभे केले आहे. या बदलांशी जुळवून घेण्यासाठी बहुआयामी दृष्टिकोनाची आवश्यकता आहे, जो स्त्रीच्या शारीरिक, मानसिक, सामाजिक आणि आध्यात्मिक आरोग्याचा सर्वांगीण विचार करेल.

कीवर्ड्स

स्त्रीत्व (Femininity), सामाजिक बांधणी, प्रजनन तंत्रज्ञान, महिला-नेतृत्वातील विकास, मानसिक आरोग्य, सक्षमीकरण, लिंगभाव

प्रस्तावना

स्त्रीत्व ही संकल्पना केवळ जैविक रचनेपुरती मर्यादित नाही, तर ती शतकानुशतके समाजाने, संस्कृतीने, धर्माने आणि परंपरांनी घडवलेली एक सामाजिक रचना आहे. फ्रेंच विचारवंत सिमोन दि बोव्हार (Simone de Beauvoir) यांनी 'द सेकंड सेक्स' या आपल्या ग्रंथात म्हटल्याप्रमाणे, "स्त्री जन्माला येत नाही, तर ती बनवली जाते." या विधानातून स्त्रीत्वाच्या बांधणीचे मूमांसा होते. पारंपरिक भारतीय समाजात स्त्रीत्व म्हणजे त्याग, संयम, सौंदर्य, मातृत्व, सेवा, आणि पतिव्रता या गुणांची सांगड होती. परंतु सद्यस्थितीत, म्हणजे एकविसाव्या शतकाच्या तिसऱ्या दशकात, ही व्याख्या अनेक स्तरांवर आव्हानित होत आहे. तंत्रज्ञान, अर्थव्यवस्था, राजकारण, आणि मानसिक आरोग्य या क्षेत्रांत झालेल्या क्रांतिकारक बदलांमुळे 'स्त्री कोण आहे?' आणि 'तिचे स्थान काय आहे?' या प्रश्नांची उत्तरे बदलत आहेत.

भारतातील सध्याचा दृष्टिकोन 'महिला विकास' (Women's Development) या संकल्पनेपलीकडे जाऊन 'महिला नेतृत्वात विकास' (Women-led Development) या संकल्पनेकडे वाटचाल करत आहे. हा बदल केवळ सरकारी धोरणांपुरता मर्यादित नसून, समाजमनातही रुजत आहे. विकसित भारत 2047 च्या दृष्टीकोनानुसार, महिला आता केवळ योजनांच्या लाभार्थी राहिलेल्या नसून, त्या आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय बदलाची प्रेरक शक्ती बनत आहेत. या बदलाचे परिणाम थेट स्त्रीत्वाच्या व्याख्येवर होत आहेत. एकीकडे स्त्री करिअर करते, उद्योग उभा करते, निर्णयक्षमता वापरते, तर दुसरीकडे तिच्याकडून पारंपरिक भूमिका निभावण्याची अपेक्षाही कायम आहे. या दुहेरी जबाबदारीमुळे स्त्रीत्वाचे एक नवे संकरित रूप (Hybrid Identity) उदयाला येत आहे.

सद्यस्थितीत स्त्रीत्वावर परिणाम करणारे काही महत्त्वाचे घटक म्हणजे: प्रजनन तंत्रज्ञानातील प्रगती (Assisted Reproductive Technology - ART), आर्थिक सक्षमीकरण, मानसिक आरोग्याविषयीची जागरूकता, राजकीय प्रतिनिधित्व, आणि या सर्वांशी निगडित नैतिक व सामाजिक प्रश्न .

प्रथम, प्रजनन तंत्रज्ञानाचा विचार करूया. बीजांडदान (Egg Donation) आणि भाडेपालकत्व (Surrogacy) यांसारख्या प्रक्रियांमुळे स्त्रीत्वाचा गाभा असलेल्या मातृत्वाची व्याख्याच बदलून गेली आहे. एकीकडे यामुळे वंध्यत्वावर मात करून मातृसुख मिळवणे शक्य झाले आहे, तर दुसरीकडे या तंत्रज्ञानाचा गैरवापर आणि व्यावसायिकीकरण यामुळे स्त्रीचे शरीर, तिची बीजे ही बाजारातील वस्तू बनण्याचा धोका निर्माण झाला आहे. मुंबईतील एका प्रसिद्ध वंध्यत्वनिवारण क्लिनिकमध्ये बीजांडदान केल्यानंतर १७ वर्षीय सुषमा पांडेचा मृत्यू झाल्याची घटना या उद्योगातील काळ्या बाजूचा पोल खुला करते . आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील महिला झटपट पैशांसाठी आपल्या आरोग्याशी खेळतात, ही सद्यस्थितीची विडंबना आहे. अद्यापही 'द असिस्टेड रिप्रोडक्टिव टेक्नॉलॉजी बिल' कायद्यात पूर्णपणे रूपांतरित झालेले नसल्याने, या क्षेत्रातील महिलांचे संरक्षण होणे आवश्यक आहे . अशा परिस्थितीत स्त्रीत्व म्हणजे केवळ मातृत्व का? की मातृत्वाचा आनंद मिळवण्यासाठी आरोग्य पणाला लावणे हे स्त्रीत्वाचे लक्षण आहे? असे गंभीर प्रश्न निर्माण होतात .

दुसरा महत्त्वाचा घटक म्हणजे आर्थिक सहभाग. जागतिक उद्यमी आणि गुंतवणूक मंचाने (WEIF) महिला उद्यमींना 'आर्थिक बदलाच्या शिल्पकार' म्हणून मान्यता दिली आहे . भारतातही, ऑक्टोबर २०२५ पर्यंत DPIITने मान्यता दिलेल्या १.९७ लाख स्टार्टअप्सपैकी सुमारे ४८% मध्ये किमान एक महिला संचालिका आहे . दीनदयाळ अंत्योदय योजना-राष्ट्रीय ग्रामीण आजीविका मिशन (DAY-NRLM) अंतर्गत ९०.७६ लाख स्वयंसहायता गटांशी १० कोटींहून अधिक महिला जोडल्या गेल्या आहेत . या आकडेवारीवरून स्पष्ट होते की स्त्री आता केवळ घराची चूल सांभाळणारी नसून, ती अर्थव्यवस्थेचा कणा बनत आहे. परंतु हे सक्षमीकरण जरी असले तरी, अनौपचारिक क्षेत्रात महिलांचे वर्चस्व असूनही, श्रमशक्तीमध्ये त्यांचा सहभाग फक्त ३७% आहे . याचा अर्थ असा की अजूनही पुरुषप्रधान मूल्यांकडे झुकलेली आर्थिक रचना स्त्रीत्वाच्या पूर्ण विकासात अडथळा ठरत आहे.

तिसरा घटक म्हणजे मानसिक आरोग्य. स्त्रीच्या मानसिक आरोग्यावर तिच्या हॉर्मोन्सचा (इस्ट्रोजेन आणि प्रोजेस्टेरॉन) मोठा परिणाम होतो. पौगंडावस्था, गर्भावस्था, प्रसूतीनंतरचा काळ आणि रजोनिवृत्ती या वेगवेगळ्या टप्प्यांवर स्त्रीच्या शरीरात होणाऱ्या हॉर्मोनल बदलांमुळे मानसिकतेवर परिणाम होतो. प्रसूतीनंतर १०-१५% स्त्रिया पोस्टपार्टम डिप्रेशनच्या विळख्यात सापडतात, परंतु हा एक आजार आहे आणि त्यावर उपचार आवश्यक आहेत हे फारशा स्त्रियांना माहित नसते

सध्याच्या भागधावत्या जीवनशैलीत, करिअर आणि घरातील जबाबदाऱ्यांच्या ताणतणावात, स्त्रियांचे मानसिक आरोग्य ढासळत आहे. मानसिक आरोग्याच्या समस्यांमध्ये स्त्रियांना पुरुषांपेक्षा वेगळी लक्षणे जाणवतात. उदाहरणार्थ, पुरुषांमध्ये नैराश्याचे रूपांतर रागात होऊ शकते, तर स्त्रियांमध्ये ते थकवा, दुःख, प्रेरणेचा अभाव या रूपात दिसून येते. हार्मोनल बदलांमुळे प्रीमेन्स्ट्रुअल डिसफोरिक डिसऑर्डर (PMDD) सारखे गंभीर विकार उद्भवू शकतात. अशा वेळी, हे आव्हान पेलणारी स्त्रीच म्हणजे आधुनिक स्त्रीत्वाचे उदाहरण आहे का? की मानसिक आरोग्याकडे दुर्लक्ष करणेच अपेक्षित आहे? हा प्रश्न सद्यस्थितीच्या स्त्रीत्वाच्या चर्चेत अधिक मांडला जायला हवा. याच बरोबरीने,

आधुनिकतेच्या ओघात ज्योतिष आणि तंत्र यांसारख्या पारंपरिक श्रद्धांकडे स्त्रियांचा कल वाढल्याचे दिसून येते. ज्योतिष आणि तंत्र स्त्रियांना एका गुंतागुंतीच्या जगात मार्गदर्शन देतात, त्यांच्या अंतरात्म्याशी जोडतात आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे त्यांच्या स्त्री स्वभावाचे प्रमाणीकरण (validation) करतात. चंद्राच्या कलेप्रमाणे बदलणारे स्त्री जीवन, मासिक पाळी, गर्भधारणा, रजोनिवृत्ती या नैसर्गिक प्रक्रियांचा सन्मान करणाऱ्या या श्रद्धा स्त्रियांना आपल्या अस्तित्वाची जाणीव करून देतात. ही एक प्रकारची आध्यात्मिक सुरक्षा आहे, जी भौतिक जगाच्या धावपळीत हरवलेला ठावा शोधून देते.

सद्यस्थिती स्त्रीत्वासमोर दुहेरी चित्र उभे करते. एकीकडे तंत्रज्ञान आणि अर्थव्यवस्थेच्या जोरावर तिने आकाशाला गवसणी घातली आहे, तर दुसरीकडे तिचे शरीर, तिचे मन, तिच्या भावना या अनेक प्रकारच्या चकत्यांमध्ये अडकल्या आहेत. या गुंतागुंतीच्या परिस्थितीचा वेध घेणे, त्यातील संधी आणि आव्हाने यांचा मागोवा घेणे, हा या संशोधन पेपरचा उद्देश आहे.

उद्दिष्टे

1. स्त्रीत्वाच्या संकल्पनेचा आढावा: सद्यस्थितीतील सामाजिक, आर्थिक, तांत्रिक बदलांच्या संदर्भात स्त्रीत्वाची पारंपरिक आणि आधुनिक व्याख्या समजून घेणे.
2. प्रजनन तंत्रज्ञानाच्या प्रभावाचे विश्लेषण: आधुनिक प्रजनन तंत्रज्ञानाने (ART) स्त्रीच्या शरीराशी, मातृत्वाशी आणि आत्मसन्मानाशी असलेल्या नात्यात कोणते बदल घडवून आणले आहेत, याचा शोध घेणे. यातील नैतिक आणि आरोग्यविषयक प्रश्न उलगडून दाखवणे.
3. आर्थिक सक्षमीकरणाचा स्त्रीत्वाशी असलेला संबंध तपासणे: महिला उद्योजकता आणि आर्थिक सहभागामुळे स्त्रीत्वाच्या नव्या व्याख्येला कशी दिशा मिळत आहे, हे अधोरेखित करणे.
4. मानसिक आरोग्याच्या आव्हानांचा वेध घेणे: हॉर्मोनल बदल, ताणतणाव आणि जीवनशैलीमुळे स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्यावर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे आणि आधुनिक स्त्रीत्व या आव्हानांना कसे सामोरे जाते, हे पाहणे.
5. राजकीय आणि सामाजिक सहभागाचे परीक्षण करणे: नारी शक्ती वंदन अधिनियम (महिला आरक्षण कायदा) २०२३ आणि पंचायती राज संस्थांमधील महिलांच्या वाढत्या प्रतिनिधित्वामुळे स्त्रीत्वाला प्राप्त झालेले नवे राजकीय परिमाण समजून घेणे.

गृहीतके

१: सद्यस्थितीतील तांत्रिक आणि आर्थिक प्रगतीमुळे स्त्रीत्वाच्या पारंपरिक व्याख्या मोडकळीस येत असून, एक अधिक सक्षम, स्वायत्त आणि बहुआयामी स्त्रीत्व उदयाला येत आहे.

२: प्रजनन तंत्रज्ञानाने स्त्रीला प्रजननाचे स्वातंत्र्य दिले असले, तरी त्याच्या व्यावसायिकीकरणामुळे स्त्रीचे शरीर आणि आरोग्य हे नफ्याचे साधन बनण्याचा धोका वाढला आहे, ज्यामुळे स्त्रीत्वाचे अवमूल्यन होते.

३: आधुनिक जीवनशैलीतील ताण-तणाव आणि हॉर्मोनल असंतुलन यामुळे स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्यावर गंभीर परिणाम होत असून, निरोगी स्त्रीत्वासाठी मानसिक आरोग्याचा मुद्दा केंद्रस्थानी आला आहे.

४: राजकीय सक्षमीकरणामुळे स्त्रीत्वाला केवळ अधिकारच मिळत नाही, तर सार्वजनिक जीवनातील निर्णय प्रक्रियेत सहभागी होऊन समाजाचे चित्र बदलण्याची संधी मिळते.

कार्यपद्धती (Methodology)

संशोधन प्रकार: हे गुणात्मक (Qualitative) आणि विश्लेषणात्मक (Analytical) स्वरूपाचे संशोधन आहे. यामध्ये स्त्रीत्वाच्या संकल्पनेचा विविध स्तरांवर झालेल्या परिणामांचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

• स्रोतांचे स्वरूप:

प्राथमिक स्रोत: या विषयाशी निगडित प्रकरणे (केस स्टडीज), उदा. सुषमा पांडे प्रकरण, जागतिक स्तरावरील चर्चा (WEIF), आणि सरकारी आकडेवारी (PLFS, MoPR).

• दुय्यम स्रोत: मराठी व हिंदी भाषेतील वृत्तपत्रे, मासिके, संकेतस्थळे, अभ्यासपूर्ण लेख, आणि सरकारी अहवाल यांचा समावेश आहे. स्त्रीवादी मानसशास्त्रावरील सिमोन दि बोव्हार, कॅरोल गिलिगन यांच्या संकल्पनांचाही संदर्भ घेतला आहे.

• माहिती संकलन पद्धत: विविध स्रोतांमधून मिळालेल्या माहितीचे वर्गीकरण करून, त्यातील सातत्यपूर्ण निष्कर्ष आणि मतभेद यांची नोंद घेण्यात आली.

• विश्लेषण पद्धत: मिळालेल्या माहितीचे आशय विश्लेषण (Content Analysis) करण्यात आले. प्रस्तुत संशोधनाच्या उद्दिष्टानुसार माहितीचे वर्गीकरण करून त्यावर चर्चा करण्यात आली.

चर्चा

सद्यस्थितीचा स्त्रीत्वावर पडलेला प्रभाव हा एक रंगीबेरंगी, गुंतागुंतीचा आणि अनेकदा परस्परविरोधी निष्कर्ष देणारा विषय आहे. या चर्चेत आपण मुख्यतः तीन स्तरांवर हा प्रभाव तपासू: शारीरिक-जैविक, सामाजिक-आर्थिक, आणि मानसिक-आध्यात्मिक.

शारीरिक-जैविक स्तरावरील प्रभाव:

सर्वात मूलभूत प्रश्न म्हणजे स्त्रीचे शरीर. आयुर्वेदाने स्त्री शरीराला 'शक्ती स्वरूपिणी' आणि 'प्रकृती'चे प्रतीक मानले आहे. तिचे प्रजनन तंत्र केवळ जननाचे साधन नसून ते हॉर्मोनल संतुलन, मानसिक स्थैर्य आणि संपूर्ण आरोग्याचा आधार आहे. परंतु सध्याच्या काळात या शरीरावर दोन प्रकारचे संकट कोसळले आहे. एक म्हणजे प्रदूषित वातावरण आणि खाण्यापिण्यातील भेसळ, ज्यामुळे पॉलिसिस्टिक ओव्हेरियन सिंड्रोम (PCOS), बांझपणा आणि हॉर्मोनल विकार वाढत आहेत. दुसरे म्हणजे, वैद्यकीय तंत्रज्ञानाने स्वतः स्त्रीच्या शरीरालाच एक 'प्रयोगशाळा' बनवले आहे. बीजांडदान, भाडेपालकत्व यांसारख्या प्रक्रियांमुळे स्त्रीच्या शरीराचा व्यवसायिक उपयोग होऊ लागला आहे. सुषमा पांडेच्या दुर्दैवी मृत्यूने हे अधोरेखित केले की, आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल स्त्रियांसाठी हे तंत्रज्ञान वरदान नसून शाप ठरू शकते. 'असिस्टेड रिप्रोडक्टिव्ह टेक्नॉलॉजी बिल' अज भी कायदा बनला नसल्याने या क्षेत्रातील स्त्रियांचे शोषण थांबलेले नाही. अशा परिस्थितीत स्त्रीचे शरीर (जे पारंपरिकपणे पवित्र मानले गेले) हे आता उत्पादनाचे साधन (means of production) बनण्याकडे वाटचाल करत आहे का? याचा गंभीर विचार होणे आवश्यक आहे.

सामाजिक-आर्थिक स्तरावरील प्रभाव:

या स्तरावर सर्वात मोठा बदल म्हणजे स्त्रीची उपार्जक (Breadwinner) बनण्याची प्रक्रिया. पारंपरिक स्त्रीत्व हे पुरुषाच्या संरक्षणाखाली राहणारे होते, तर आधुनिक स्त्रीत्वाने स्वतःच्या पायावर उभे राहण्याचा निर्धार केला आहे. स्वयंसहायता गट, स्टार्टअप्स, उच्च शिक्षणातील ५०% नोंदणी या गोष्टी दर्शवितात की स्त्रीने आता आर्थिक बाबतीत स्वावलंबनाचा मार्ग निवडला आहे. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF) प्रमाणे महिला श्रमशक्तीत ५.८% वाढ झाल्यास GDP मध्ये ८% वाढ होऊ शकते. हे केवळ स्त्रीसाठी नव्हे तर संपूर्ण समाजासाठी लाभदायक आहे. 'मनामा

घोषणापत्रा'ने महिलांना केवळ आर्थिक लाभार्थी न समजता 'आर्थिक बदलाच्या शिल्पकार' म्हणून मान्यता दिली आहे . ही मान्यता स्त्रीत्वाच्या मूल्यवृद्धीचे लक्षण आहे. राजकीय स्तरावर, नारी शक्ती वंदन अधिनियम २०२३ ने महिलांच्या राजकीय सहभागाला नवे बळ दिले आहे. पंचायती राज संस्थांमध्ये तर जवळपास ४७% प्रतिनिधी महिला आहेत . याचा अर्थ ग्रामपातळीपासून ते संसदेपर्यंत महिलांचा निर्णय प्रक्रियेवर प्रभाव वाढणार आहे. हा बदल स्त्रीत्वाला एक नवे, अधिक सामाजिक उत्तरदायित्व देणारे परिमाण प्रदान करतो.

मानसिक-आध्यात्मिक स्तरावरील प्रभाव:

हा स्तर कदाचित सर्वात गुंतागुंतीचा आहे. एकीकडे स्त्री करिअर, पैसा, प्रतिष्ठा या बाबतीत पुरुषांशी स्पर्धा करत आहे, तर दुसरीकडे तिच्या शरीरातील इस्ट्रोजेन आणि प्रोजेस्टेरॉन तिला पौगंडावस्था, गर्भावस्था, रजोनिवृत्ती या वेगवेगळ्या टप्प्यांवर वेगवेगळ्या प्रकारे झोकून देत असतात . आधुनिक जीवनशैलीतील ताण या हॉर्मोनल असंतुलनाला आणखी खतपाणी घालतो. परिणामी, पोस्टपार्टम ब्ल्यूज, नैराश्य, मूड स्विंग्स या समस्या वाढत आहेत. डॉ. वर्षा चिपळूणकर-ओक यांनी नमूद केल्याप्रमाणे, रजोनिवृत्तीच्या काळात किमान ५०% स्त्रियांना मानसिक त्रास होतो, पण त्याकडे अनेकदा दुर्लक्ष केले जाते . याचे कारण म्हणजे स्त्रीने नेहमीच त्याग करायचा, तिने स्वतःच्या वेदना गिळंकृत करायच्या, या पारंपरिक स्त्रीत्वाच्या व्याख्येत मानसिक आरोग्याला स्थान नाही. ही समजूत आता बदलत आहे. मानसिक आरोग्याविषयी बोलणे, त्यावर उपचार घेणे हे सुद्धा स्त्रीत्वाचा एक भाग आहे, या जाणीवेची सुरुवात झाली आहे .

अशा वेळी, आध्यात्मिकतेचा आधार महत्त्वाचा ठरतो. ज्योतिष आणि तंत्रासारख्या पद्धतींकडे स्त्रियांचा ओढा वाढतो, कारण या पद्धती त्यांना स्वीकारार्हता (validation) देतात. या पद्धती स्त्रीच्या चंद्राशी असलेल्या नात्याची, तिच्या अंतर्ज्ञानाची, तिच्या सर्जनशीलतेची दखल घेतात . सद्यस्थितीत मानसिक आरोग्याच्या संकटातून बाहेर पडण्यासाठी, भौतिक यशाच्या पलीकडे जाऊन अशा आध्यात्मिक उपायांचा शोध घेणे, हा स्त्रीत्वाचा एक नवा वळण दाखवतो. आयुर्वेदातील शतावरी, अश्वगंधा यासारख्या

औषधींचा वापर, योग-प्राणायाम यांचा नियमित सराव हे हॉर्मोनल संतुलन आणि मानसिक शांततेसाठी उत्तम उपाय आहेत .

संपूर्ण चर्चेत एक गोष्ट स्पष्ट होते की, स्त्रीत्व ही एक स्थिर संकल्पना नाही . ती सतत बदलत आहे, आणि सद्यस्थितीतील बदल हे या प्रवाहाला अधिक वेग देत आहेत . पण या बदलात एक धोकाही आहे . तो म्हणजे नव्या व्याख्या तयार करताना आपण जुनी मूल्ये पूर्णपणे टाकून देऊ नयेत, आणि ती जुळवताना स्वतःची मानसिक-शारीरिक घुसमट होऊ द्यायची नाही, हे आव्हान आहे .

निष्कर्ष

सद्यस्थितीचा स्त्रीत्वावर पडलेला प्रभाव हा एक बहुआयामी आणि सतत बदलणारा विषय आहे . प्रस्तुत संशोधनाच्या निष्कर्षानुसार, हा प्रभाव सकारात्मक आणि नकारात्मक अशा दोन्ही प्रकारचा आहे . तंत्रज्ञान आणि आर्थिक प्रगतीने स्त्रीला स्वावलंबी, सक्षम आणि निर्णायक बनवले आहे . ती आता केवळ कुटुंबापुरती मर्यादित न राहता, राष्ट्राच्या प्रगतीची प्रेरक शक्ती बनत आहे . महिला नेतृत्वातील विकासाचे हे नवे मॉडेल भारताला जागतिक पटलावर नेण्यासाठी उपयुक्त ठरू शकते .

दुसरीकडे, याच सद्यस्थितीने स्त्रीच्या शरीरावर, तिच्या आरोग्यावर आणि तिच्या मनावर अभूतपूर्व ताण दिला आहे . प्रजनन तंत्रज्ञानाच्या व्यावसायिकीकरणाने स्त्रीत्वाची 'पवित्र' संकल्पना धूसर झाली आहे आणि तिला बाजारातील वस्तू बनवण्याचा प्रयत्न सुरू आहे . मानसिक आरोग्याच्या समस्यांकडे दुर्लक्ष केल्याने, आधुनिक स्त्री आपल्या यशाच्या शिखरावर असतानाही रिक्तता, नैराश्य आणि चिंता यांचा सामना करत आहे .

पार्श्वभूमीवर, स्त्रीत्वाची पुनर्व्याख्या करताना संतुलनाची आवश्यकता आहे . आपण हे लक्षात ठेवले पाहिजे की खरे स्त्रीत्व म्हणजे केवळ करिअरमध्ये यश मिळवणे किंवा मातृत्व सोडून देणे नव्हे . तर, आपल्या शरीराशी, आपल्या मनाशी आणि आपल्या भावनांशी प्रामाणिक राहून, योग्य ती काळजी घेणे (self-care) हे देखील स्त्रीत्वाचेच लक्षण आहे . आयुर्वेदातील सांगितल्याप्रमाणे "स्त्री यदि स्वस्थ है, तो परिवार और समाज दोनों स्वस्थ हैं" . त्यामुळे, या

नव्या जमान्यात, स्त्रीत्वाची नवी व्याख्या 'यशस्वी स्त्री' यापलीकडे जाऊन 'निरोगी, समाधानी आणि समतोल स्त्री' अशी व्हायला हवी.

संदर्भ

1. पांढरी, म. (२०१४, मार्च ८). स्त्रीत्वाचा नवा अध्याय, नवं आव्हान. लोकसत्ता. Retrieved from <https://www.loksatta.com/chaturang/challenges-to-women-395667/>
2. मक्की, अ. (२०२६, फेब्रुवारी). WEIF: आर्थिक बदलाव में महिलाओं की अहम भूमिका. UN News. Retrieved from <https://news.un.org/hi/story/2026/02/1087679>
3. चिपळूणकर-ओक, व. (२०२३). स्त्रियांचे मानसिक आरोग्य आणि हॉर्मोन्स. Dr Varsha Oak. Retrieved from <https://drvarshaoak.com/स्त्रियांचे-मानसिक-आरोग्य-आणि-हॉर्मोन्स/>
4. (२०२५). महिला ज्योतिष आणि तंत्रावर विश्वास का ठेवतात Marathi Nama. Retrieved from <https://marathinama.com/why-do-women-believe-in-astrology-and-tantra/>
5. संस्कृति IAS. (२०२५). प्रतिमान परिवर्तन: महिला नेतृत्व में विकास. Sanskritias.com. Retrieved from <https://www.sanskritias.com/hindi/current-affairs/paradigm-shift-growth-in-womens-leadership>
6. साबळे, म. (२०२४). स्त्रिया आणि मानसिक आरोग्य. सकाळ. Retrieved from <https://www.esakal.com/lifestyle/women-and-mental-health-pjp78>
7. जानी, स. (२०२३). विचार, व्यवहार आणि स्त्री चळवळ १९७५-९०. माझ्या साऱ्या जाणी. Retrieved from <https://miloonsaryajani.in/articles/thoughts-practices-and-the-womens-movement-1975-90>
8. Ayurveda Home Remedies. (२०२५). वह जीवन देने की शक्ति रखती है। महिला प्रजनन तंत्र. Facebook. Retrieved from <https://www.facebook.com/ayurvedahomeremedies/posts/femalere>

productivesystem-reproductivehealth-fblifestyle-स्त्री-का-शरीर-
प्रकृति-क/1241443797999156/